

Edward Olszewski

Willy Brandt i współczesna socjaldemokracja

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Historia 4647,
499-512

1991/1992

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Edward OLSZEWSKI

Willy Brandt i współczesna socjaldemokracja

Willy Brandt et la social-démocratie contemporaine

W społeczeństwie polskim Willy Brandt (właśc. Karl Herbert Frahm) znany jest przede wszystkim jako polityk, kanclerz rządu federalnego, laureat Pokojowej Nagrody Nobla (1971 r.), twórca nowej polityki wschodniej Republiki Federalnej Niemiec. Tylko bardziej zainteresowani współczesną myślą polityczną i współczesnymi ruchami politycznymi znają W. Brandta jako wybitnego działacza i przywódcę socjaldemokracji zachodnioniemieckiej i międzynarodowej. Wraz z Kurtem Schumacherem, Carlo Schmidem, Gerardem Weisserem, Willy Eichlerem, Helmutem Schmidem, Herbertem Wehnerem należy Willy Brandt do czołowych postaci Socjaldemokratycznej Partii Niemiec (SPD), i jednocześnie wraz z Bruno Kreiskym, Petro Nennim, Olofem Palme, Bruno Pittermanem, Juliuszem Braunthalem, Hansem Janitschkiem, Berndtem Carlssonem, naszym rodakiem Adamem Ciołkoszem do wybitnych ideologów i przywódców międzynarodowej socjaldemokracji.

O szczególnej roli W. Brandta w tym ruchu świadczy fakt, że ilekroć obejmował kierownictwo w SPD czy Międzynarodówce Socjalistycznej (MS), w ruchu socjaldemokratycznym następował nowy etap działalności, wyraźnie aktywniejszy, pogłębiony teoretycznie i programowo, otwarty na nowe wyzwania cywilizacji.

Z ruchem socjaldemokratycznym Willy Brandt związał się, wstępując do SPD w wieku 19 lat (1932 r.). Był wówczas współpracownikiem czasopisma „Lübecker Volksbote” (1930–1933). W latach 1964–1987 pełnił funkcję przewodniczącego, a właściwie przywódcy, zachodnioniemieckiej Socjaldemokratycznej Partii Niemiec. W dniu 14 czerwca 1987 r. — po 23 latach przywództwa — zrezygnował z mandatu, umożliwiając swemu następcy Hansowi-Jo-

chenowi Voglowi i młodej kadrze socjaldemokratów bezkolizyjnie przejęcie kierownictwa partią. Oświadczył wówczas, że opuszcza mostek kapitański, ale nie schodzi ze statku.¹ SPD powierzyła mu zaszczytne stanowisko honorowego przewodniczącego partii. W latach 1976–1982 W. Brandt był przewodniczącym (prezydentem) Międzynarodówki Socjalistycznej, a przedtem jednym z jej wiceprzewodniczących. Przewodniczył wielu komisjom Międzynarodówki Socjalistycznej, w tym Niezależnej Komisji d/s Rozwoju Międzynarodowego.

W niniejszym szkicu chcemy zwrócić uwagę na wybrane aspekty myśli politycznej i działalności W. Brandta w okresie powojennym. Dokonując tego wyboru, kierowaliśmy się chęcią zaprezentowania poglądów na socjalizm, państwo, rolę ruchu socjaldemokratycznego we współczesnym świecie.

SOCJALIZM DEMOKRATYCZNY I PAŃSTWO

Na pierwszym kongresie, reaktywowanej po wojnie Międzynarodówki Socjalistycznej, we Frankfurcie nad Menem 3 lipca 1951 r. przyjęto deklarację „Cele i zadania demokratycznego socjalizmu”.² Tak zwana „deklaracja frankfurcka” w latach pięćdziesiątych stała się ideową bazą dla programów partii socjalistycznych i socjaldemokratycznych, głównie zachodnioeuropejskich. „Socjalizm demokratyczny” proklamował demokrację polityczną wraz z systemem pluralistycznym i zasadami parlamentaryzmu, demokrację gospodarczą, demokrację społeczną i postęp kulturalny, demokrację międzynarodową. Rozwinięcia tej doktryny społeczno-filozoficznej pierwsza dokonała SPD w „programie godesberskim” z 1959 r.³ W kilkudziesięcioosobowej komisji przygotowującej Program Zasadniczy SPD z Bad Godesberg, złożonej z socjologów i ekonomistów, teoretyków, prawników i polityków, aktywnie uczestniczył Willy Brandt.⁴

Podczas zjazdu dokonano ostatecznie przekształcenia SPD z partii typowo robotniczej na partię lewicowo-demokratyczną, na stronnictwo ogólnonarodowe i ogólnoludowe. Zmiana charakteru partii prowadziła do ukształ-

¹ M. Podkowiński: *Brandt: nie tylko wspomnienia*, „Rzeczpospolita”, 13–14 lutego 1988, nr 36, s. 4.

² *Ziele und Aufgaben des demokratischen Sozialismus*, [w:] *Programmatische Dokumente der deutschen Sozialdemokratie*, Berlin–Bonn–Bad Godesberg 1973, s. 268–290.

³ *Grundsatzprogramm der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands*, [w:] *Parteiprogramme. Grundsatzprogramm und aktuelle Ziele. SPD, CDU, CSU, FDP, DKP, NPD, Die Grünen*, Herausgegeben von Fried Froemer, Heggen-Verlag 1982, s. 41–60.

⁴ „Jahrbuch der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands”, 1954/1955, s. 279. Decyzję o przystąpieniu do prac nad projektem nowego programu SPD podjęto na Zjeździe w Berlinie w r. 1954 (po porażce socjaldemokratów w wyborach 1953 r.).

towania jej jako siły reprezentującej interesy całego społeczeństwa i państwa. Zmiana ta umożliwiła SPD rozszerzenie wpływów na różne kategorie tzw. warstw średnich, inteligencję, młodzież. Należy jednak zaznaczyć, że zarówno pod względem składu społecznego, jak też podejmowanych inicjatyw i rozwiązań socjalno-ekonomicznych w SPD dominują problemy świata pracy. W drugiej połowie lat pięćdziesiątych wśród nowo przyjętych do SPD członków było 55% robotników, 13% innych pracowników najemnych, 5% drobnych posiadaczy, 3% innych zawodów.⁵ Dzięki wprowadzonym zmianom systematycznie rosły wpływy partii i zwiększał się jej potencjał wyborczy. W 1953 r. na kandydatów socjaldemokratycznych głosowało 28,8% wyborców, w 1957 r. — 31,8%, w 1961 r. — 36,3%, w 1965 r. — 39,3%. W 1966 r. SPD weszła do wielkiej koalicji. Pod koniec lat sześćdziesiątych uzyskiwała 42,7% głosów i we wrześniu 1969 r. utworzyła małą koalicję z Partią Wolnych Demokratów (FDP). Sukces wyborczy przyniosły także wybory z listopada 1972 r., kiedy to SPD uzyskała 45,8% głosów. Powyżej 42% głosów uzyskiwała partia w wyborach 1976 i 1980 r.⁶

Willy Brandt i Carl Schmidt należą do reprezentantów neoliberalnej orientacji w socjalizmie demokratycznym. Do koncepcji socjalizmu demokratycznego (inaczej: socjalizmu wolnościowego) wnieśli oni silne akcenty etyczne. Dla socjalizmu demokratycznego — pisał W. Brandt — człowiek jest „podmiotem, twórcą i celem wszelkich społecznych instytucji”. Zatem celem, a nie środkiem wszelkiej polityki pozostaje człowiek.⁷ Konsekwencją tego stanowiska było przyjęcie zasady neutralizmu światopoglądowego i umiejscowienie socjalizmu demokratycznego „nie w sferze wartości i prawd „ostatecznych” ale „przedostatecznych”. Problemy światopoglądowe należą do sfery prawd „ostatecznych” i do głoszenia ich uprawniona jest tylko religia, natomiast socjalizm demokratyczny „nie zapowiada prawd ostatecznych”, i dlatego nie jest kompetentny w formułowaniu teorii bądź światopoglądów, pretendujących do wyjaśnienia mechanizmów rozwoju, funkcjonowania społeczeństwa czy „totalnej” koncepcji człowieka. Jego kompetencje obejmują tylko sferę kształtowania społeczeństwa „w sposób godny człowieka” za pomocą konkretnej, bieżącej polityki”.⁸ Wraz z neutralizmem

⁵ J.W. Gołębiowski: *Ideologia i polityka współczesnej socjaldemokracji*, Warszawa 1974, s. 87–88.

⁶ H. Kistler: *Die Bundesrepublik Deutschland. Vorgeschichte und Geschichte 1945–1983*, Sonderausgabe der Landeszentrale für politische Bildung, Rheinland-Pfalz 1985, s. 415–419.

⁷ W. Brandt: *Wer rastet, der rostet. Dynamische Politik als deutsche Gemeinschaftsaufgabe*, [w:] Protokoll der Verhandlungen des PT der SPD in Köln 1962, s. 62.

⁸ S. Świderek: *Socjalizm demokratyczny jako ideologia i społeczno-filozoficzna doktryna SPD*, „Studia Nauk Politycznych” 1982, nr 2(56), s. 20. Cytaty wewnętrzne z Programu

światopoglądowym przyjęto zasadę pluralizmu światopoglądowego, a więc rezygancję z monistycznej teorii czy orientacji światopoglądowej i tolerancję dla różnych kierunków myślowych. Elementem integrującym ruch socjaldemokratyczny jest aprobata określonych zasad, wartości etycznych i przede wszystkim wspólnych celów politycznych.

W publicystyce na początku lat siedemdziesiątych W. Brandt wiele uwagi poświęcił zbieżności stanowisk socjaldemokratów i liberałów, próbował uzasadnić orientację „socjalizmu wolnościowego” na liberalizm. W 1974 r. pisał:

„Liberalność wypływająca z ducha naszej konstytucji, przyjmujemy z całą powagą i staramy się wykorzystać ją jako kategorię żywą, a nie muzealną [...]. Wiemy, że liberalizm społeczeństwa przede wszystkim powinien przejawiać się w tej społecznej sprawiedliwości, która gwarantuje trwały fundament dla egzystencji obywateli [...]. W tym sensie liberalizm jest jednym z zasadniczych filarów naszej partii”.⁹

Inną charakterystyczną cechą poglądów W. Brandta (a także C. Schmidta, O. v. Nell-Brenninga, W. Eichlera), które znalazły wyraz w programie z r. 1959 i dalszych założeniach doktrynalnych, jest uznanie dla społecznej doktryny (społecznej nauki) Kościoła katolickiego, przyjęcie partnerstwa politycznego z Kościołem, uznanie działalności Kościoła za niezbędną i korzystną we współczesnym świecie, głównie w sferze wychowania etycznego i utrwalania norm moralnych. Ten sojusz socjaldemokracji z chrześcijaństwem stał się możliwy z jednej strony ze względu na reorientację ideowo-doktrynalną socjaldemokracji, zaś z drugiej w wyniku ewolucji społecznej doktryny Kościoła katolickiego od czasów encykliki Leona XIII *Rerum novarum* i Soboru Watykańskiego II. W wyniku tego, w sprawach godności ludzkiej, pracy, sprawiedliwości społecznej, ochrony socjalnej stanowisko socjalizmu demokratycznego i nauki społecznej Kościoła stały się w wielu płaszczyznach zbieżne lub tożsame.

Socjaldemokracja zachodnioeuropejska w pełni akceptuje współczesne państwo kapitalistyczne i ukształtowane historycznie systemy demokracji parlamentarnej — jak stwierdził W. Brandt — bez żadnego „ale”.¹⁰ W związku z tym nie traktuje też W. Brandt socjalizmu jako schematu ustroju społecznego, ustalonego katalogu środków, który można by ująć w „oryginalną receptę”, w określony realny ustrój społeczno-ekonomiczny.¹¹

Zasadniczego SPD z 1959 r.

⁹ W. Brandt: *Perspektiven der Neuen Mitte*, „Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung”, Bonn 1974, nr 4, s. 126.

¹⁰ W. Brandt: *Politische Aufgaben nach der Halbzeit*, [w:] Protokoll der Verhandlungen des PT der SPD vom 10.–14. April 1973 in Hannover, s. 47.

¹¹ Brandt: *Das Grundgesetz verwirklichen*, *op. cit.*, s. 90.

Socjalizm pozostaje ponadczasową ideą, która pobudza do działania w celu zbudowania godnego człowieka społeczeństwa i państwa. Cel ten osiągnąć można nie przez rewolucję społeczną czy zmianę stosunków własności, a na drodze reform, doskonalenia państwa liberalnego, rozszerzenia demokracji politycznej i demokracji socjalnej.

Stanowisko W. Brandta odnośnie do własności środków produkcji, postępu i demokracji nawiązuje do poglądów R. Löwenthała, który wskazywał, że: „Doświadczenie historyczne nie zweryfikowało ani dogmatu konserwatywistów utrzymujących, że duchowa i polityczna wolność jest możliwa tylko i wyłącznie w warunkach żywiłowej własności prywatnej, ani też dogmatu komunistycznego o dojściu do demokracji w drodze nacjonalizacji środków wytwarzania. Wolna demokracja, tak jak i współczesny przemysł, była stworzona przede wszystkim w państwach o ustroju opierającym się na prywatnej własności środków produkcji”.¹² Rzeczywistość państwa tzw. realnego socjalizmu dobitnie potwierdziła utopijność komunistycznych koncepcji, a praktykę polityczną kompletnie zdyskredytowała.

Socjaldemokraci akceptują różne formy własności: prywatną, spółdzielczą, komunalną, samorządową, a także państwową. Opowiadają się za interwencjonizmem państwowym i państwu wyznaczają ważną rolę w kształtowaniu sprawiedliwych i humanitarnych stosunków społecznych. Zarazem wskazują, że sam rozwój gospodarczy, wzrost bogactwa, nie rozwiązują wszystkich problemów życia człowieka. W dyskusji z młodymi socjalistami W. Brandt wskazywał:

„Współczesna myśl socjaldemokratyczna zrezygnowała z iluzji, jakoby poprzez generalną i schematyczną zmianę stosunków własności można osiągnąć zdecydowany postęp i że zlikwidowanie prywatnej własności środków produkcji automatycznie rozszerza wolność ludzi. Sytuację społeczeństwa określają liczne czynniki, nie tylko własność, lecz w coraz większym stopniu formy zarządzania, m.in. potencjał badawczy współczesnego społeczeństwa, relacja między władzą gospodarczą a polityczną oraz formy organizacji oświaty i przygotowania zawodowego. Aby polepszyć sytuację ludzi i społeczeństwa, należy uruchomić mnóstwo dźwigni”.¹³

Podczas dyskusji w SPD na początku lat siedemdziesiątych nad sformulowaniem nowoczesnej wizji świata i „nowej jakości życia”, Willy Brandt — wówczas kanclerz RFN — zabierał głos bardzo często, akcentując właśnie pozaekonomiczne uwarunkowania życia człowieka i społeczeństwa. W listopadzie 1972 r. wskazywał, że jakość życia jest czymś więcej niż rozwój gospodarczy i wzrost dochodu narodowego, bowiem tam, gdzie zostają spełnione

¹² R. Löwenthal: *Sozialdemokratie und Kommunismus*, „Vörsart” 1970, nr 41, s. 8.

¹³ W. Brandt, B. Kreisky, O. Palme: *Briefe und Gespräche, 1972 bis 1975*, Frankfurt a.M.-Köln 1975, s. 68-69.

dążenia materialne, kwestia sprawiedliwości staje na nowo i w wyższym społecznie wymiarze. Doceniając wagę dobrobytu materialnego, jednocześnie bardzo krytycznie odnosił się Brandt do wynaturzeń współczesnego kapitalizmu.

„Nieludzki materializm — pisał — doprowadził do zagrożenia porządku społecznego, zrujnowania środowiska naturalnego człowieka, trwonienia surowców, energii i pracy ludzkiej, ciągłego naruszania godności człowieka — czyli pogorszył jakość życia szerokich rzesz narodu [...]. Nieograniczony wzrost gospodarczy nie jest identyczny z postępem społecznym i w związku z tym państwa przemysłowe muszą przejść do polityki optymalizacji rozwoju gospodarczego”.¹⁴

Willy Brandt opowiadał się za przekształceniem struktur gospodarki w kierunku likwidacji społecznie szkodliwej produkcji, za wprowadzeniem zmian w organizacji pracy, likwidacją skrajnych nierówności w rozwoju regionów i branż oraz za bardziej skuteczną integracją społeczeństwa. W dziedzinie ekonomicznej polityka winna zmierzać do wzrostu gospodarczego, stabilizacji cen i pełnego zatrudnienia. Oceniając, że dokonano poważnego postępu w zakresie demokracji politycznej, domagał się działania na rzecz demokracji socjalnej poprzez współudział i współodpowiedzialność społeczeństwa we wszystkich dziedzinach życia gospodarczego i politycznego. Była to zarazem krytyka pod adresem monopoli.

W kształtowaniu „nowej jakości życia” W. Brandt formułował określone zadania pod adresem nauki, wskazując, że winna ona odpowiedzieć na pytania polityki:

- 1) jakie są potrzeby człowieka „społeczeństwa przemysłowego” w dziedzinach wykraczających poza podstawowe potrzeby materialne;
- 2) jak zapewnić właściwe współżycie ludzi w wielkich aglomeracjach;
- 3) jakie stosować rozwiązania korzystne dla człowieka w dziedzinie budowy miast, zagospodarowania przestrzennego i transportu;
- 4) opracować koncepcję szerokiego społecznego współuczestnictwa w decyzjach państwowych, aby ludzie nie byli ofiarami obcych decyzji a współdecydentami.¹⁵

Willy Brandt i współczesna socjaldemokracja odrzuca tezę o państwie jako narzędziu panowania klasowego. Państwo ujmowane jest jako organ „partnerstwa” społecznego i politycznego. Zamiast walki klasowej ma prowadzić do harmonizowania interesów różnych grup. Na Nadzwyczajnym Zjeździe SPD w r. 1972. W. Brandt mówił, iż państwo, jako władza stojąca po-

¹⁴ W. Brandt : *Die Qualität des Lebens*, „Die neue Gesellschaft”, 10 października 1972, nr 10.

¹⁵ *Ibid.*, W. Brandt: Przemówienie na Zjeździe SPD w Saarbrücken w maju 1970 r., „Die neue Gesellschaft” 1970, nr 5/6, s. 290.

nad interesami grupowymi ma za zadanie ochronę słabszych, „utrzymanie w ryzach silnych i przeprowadzanie prawomocnych posunięć skierowanych przeciw pozycji uprzywilejowanych”.¹⁶

Okres rządów małej koalicji SPD i FDP z Willy Brandtem jako kanczlerzem (1969–1974) i zarazem przewodniczącym SPD był w pewnym sensie sprawdzianem wiarygodności socjaldemokratów w kształtowaniu polityki wewnętrznej i zagranicznej Republiki Federalnej Niemiec z pozycji ideowo-programowych. W zakresie polityki zagranicznej wskazać chcemy tylko na dwa charakterystyczne momenty. Po 1969 r. SPD wraz z liberałami dokonała zasadniczej zmiany priorytetów polityki zagranicznej, wysuwając na plan pierwszy rozwiązania europejskie. Przyjęto założenie, że zjednoczenie państw niemieckich może nastąpić tylko w następstwie odprężenia europejskiego i przewyciężenia podziału Europy na wrogie sobie bloki.¹⁷ I chociaż sam akt zjednoczenia przypadł w r. 1990 chadecji, to polityka socjaldemokratów w pełni prowadziła do tego historycznego faktu. Na drugi znamieny rys ówczesnych koncepcji politycznych SPD wskazywał P. Bender: „Kiedy Brandt uznał drugie państwo niemieckie, podpisał układy wschodnie, odsuwając historycznie w odległą przyszłość jedność państwową, naród stał się pojęciem, które zastąpiło przywrócenie jedności, a zwartość narodu stała się celem polityki w sprawie Niemiec, słowo naród otrzymało funkcję polityczną.”¹⁸ Przyjęta wówczas koncepcja dwóch państw jednego narodu, narodu jako wspólnoty kulturowo-etnicznej i świadomościowej była wówczas najbardziej realistyczna i dająca możliwość działania politycznego w kierunku integracji mieszkańców RFN i NRD.

Rozpatrując relacje „socjalizm demokratyczny” — państwo powróćmy do problemów wewnętrznych RFN w latach 1969–1974. Podczas zjazdu SPD w listopadzie 1971 r. W. Brandt dał do zrozumienia delegatom, że rząd SPD-FDP „nie jest organem wykonawczym partii, że istnieją pewne granice obowiązywania uchwał zjazdu oraz że rząd powinien dysponować konieczną niezależnością, chociażby z tytułu powołania go przez większość parlamentu wyłonionego z woli ogółu wyborców”.¹⁹ Należy uznać takie stanowisko za właściwą płaszczyznę układania stosunków: partia dominująca — rząd — społeczeństwo. Jednocześnie — jak ocenia L. Łukaszuk — ekipa SPD-FDP w okresie swoich rządów w polityce gospodarczej i społecznej kierowała się

¹⁶ *Wahlprogramm der SPD*, „Berliner Stimme”, 21 października 1972, s. 15.

¹⁷ Patrz: M. Tomala: *Partie polityczne Bundestagu wobec „problemu niemieckiego”*, „Sprawy Międzynarodowe” 1981, nr 6, s. 51 i n.

¹⁸ P. Bender: *Geisterkampf um die Nation*, „Der Spiegel”, 23 lutego 1981.

¹⁹ Cyt. za: L. Łukaszuk: *Socjaldemokracja współczesna a państwo*, Warszawa 1985, s. 150.

generalnymi długofalowymi założeniami programowymi i doktryną swojej partii.²⁰ Willy Brandt pozostał wierny swoim koncepcjom i, na ile było to możliwe przy istnieniu silnej opozycji, budował społeczeństwo partnerskie i rozszerzał demokrację socjalną. Dowodzą tego reformy systemu ustrojowo-prawnego, przemiany w przemyśle, w dziedzinie reform socjalnych i w polityce kulturalnej.²¹

W zakresie reform socjalnych i społecznych wymienić chociażby należy:

1) ustawę o współdecydowaniu (*Mitbestimmungsgesetz*), rozszerzającą udział przedstawicieli pracowników i akcjonariuszy w radach nadzorczych zakładów pracy;

2) w 1973 r. weszły w FRN nowe korzystne dla pracowników przepisy i normy dotyczące bezpieczeństwa pracy;

3) powołano specjalistyczne instytuty zajmujące się problemami humanizacji pracy;

4) zwiększono świadczenia i zasiłki dla bezrobotnych i rozwinięto pośrednictwo pracy oraz szkolenie zawodowe bezrobotnych;

5) rozbudowane zostały świadczenia społeczne;

6) mimo trudności gospodarczych do połowy lat siedemdziesiątych została zwiększona pomoc socjalna dla ludzi starszych (i imigrantów z NRD);

7) przeprowadzono reformy prawa małżeńskiego i rodzinnego, prawa wyborczego (obniżono wiek), podjęto rozbudowę szkolnictwa (głównie wyższego);

8) zapoczątkowano politykę ochrony środowiska naturalnego.

Łącznie w okresie małej koalicji (1969–1982) rząd opracował około 500 nowych projektów ustaw, z których zdecydowana większość dotyczyła spraw socjalnych.²²

Zwycięstwo wyborcze SPD w r. 1969 umożliwiło rozwinięcie szerszej działalności związkom zawodowym, w tym głównie Federacji Niemieckich Związków Zawodowych (DGB), związanej z ruchem socjaldemokratycznym.²³

W krótkim szkicu trudno jest ocenić W. Brandta jako kanclerza — socjalistę. O jego osiągnięciach w exposé rządowym 17 maja 1974 r. mówił następca na tym urzędzie — Helmut Schmidt:

²⁰ *Ibid.*

²¹ Szerzej patrz: *Republika Federalna Niemiec w dobie rządów koalicji socjaldemokratyczno-liberalnej (1969–1982)*. Praca zbiorowa pod redakcją Antoniego Czubińskiego i Lecha Janickiego, Poznań 1985.

²² *Ibid.*, s. 162–181.

²³ W.M. Góralski: *Związki zawodowe w RFN, [w:] Związki zawodowe na Zachodzie. Programy-struktura-działalność*, red. nauk. Witold M. Góralski, Warszawa 1988, s. 174–252.

„Jesteśmy świadomi osiągnięć, jakie stały się udziałem naszego kraju dzięki Willy Brandtowi. To, czego dokonał Brandt dla zapewnienia Republice Federalnej godnej szacunku, a zarazem wybitnej pozycji, było wspaniałą służbą naszemu narodowi, na czym odtąd może się wesprzeć polityka niemiecka. Dziękujemy mu za twórczą siłę, z jaką wprowadził nasz kraj na nowy kurs reformy wewnętrznej. Polityka reform, którą prowadził jego rząd, przyniosła w ciągu niespełna połowy dziesięciolecia postęp społeczny większy od tego, jaki kiedykolwiek osiągnął inny rząd w takim samym okresie”.²⁴

WILLY BRANDT I MIĘDZYNARODÓWKA SOCJALISTYCZNA

W grudniu 1947 r. podczas spotkania przedstawicieli partii socjaldemokratycznych w Antwerpii powołano stały Komitet Międzynarodowych Konferencji Socjalistycznych — COMISCO (The Committee of the International Socialist Conference). Komitet objął swymi wpływami wszystkie partie socjaldemokratyczne Europy Zachodniej, Partię Pracy „Mapam” i partie socjaldemokratyczne brytyjskiej Wspólnoty Narodów. Pewne kontakty nawiązano z partiami Argentyny, Chile, Brazylii i centralami związków zawodowych Stanów Zjednoczonych AP. W dniach 30 czerwca — 3 lipca 1951 r. na zjeździe socjaldemokratów we Frankfurcie n. Menem powołano w miejsce COMISCO Międzynarodówkę Socjalistyczną i odbył się jej I Kongres. Wzięły w nim udział delegacje 33 partii, głównie zachodnioeuropejskich oraz Izraela, Urugwaju, Indii, przedstawiciele emigracyjnych grup socjaldemokratów (m. in. Polskiej Partii Socjalistycznej), zrzeszeni w Międzynarodowym Biurze Socjalistów w Londynie. Od tego czasu przez blisko 20 lat utrzymywała się względnie stała liczba partii i organizacji członkowskich Międzynarodówki Socjalistycznej (od 33 do 35). W 1969 r. liczba członków partii zrzeszonych w MS osiągnęła blisko 15 mln, z tego ponad 10 mln w Europie Zachodniej. Na partie socjaldemokratyczne głosowało w tym czasie około 70 mln wyborców.²⁵ Zasięg oddziaływania Międzynarodówki rozszerzały liczne organizacje i stowarzyszenia afiliowane oraz centrale związkowe²⁶ i silnie rozbudowane ośrodki masowej informacji i propagandy.

Przytoczyliśmy dane, aby wskazać, że międzynarodowy ruch socjalistyczny przez okres 20–25 lat pozostawał w zasadzie ruchem zachodnio-

²⁴ Cyt. za: *Republika Federalna Niemiec...*, *op. cit.*, s. 609. (aneks 5).

²⁵ G. Finocchiaro: *Socialism today in Europe*, „Socialist Affairs” 1976, nr 3.

²⁶ M. in. Międzynarodowa Rada Kobiet Socjaldemokratek, Międzynarodowy Związek Młodych Socjalistów, Międzynarodowy Związek Nauczycieli Socjaldemokratów, Międzynarodówka Sportu Robotniczego. Szerzej patrz: Gołębiowski: *op. cit.*; A. Reiss: *Struktury politycznego ruchu współczesnej socjaldemokracji w Zachodniej Europie*, [w:] *Współczesna socjaldemokracja. Wybrane problemy ideologii i praktyki politycznej*. Oprac. zbiorowe pod red. J. W. Gołębiowskiego i J. Muszyńskiego, Warszawa 1975, s. 110–147.

europiejskim. Dalszy rozwój wpływów MS w Europie Zachodniej i na innych kontynentach związany był m.in. z inicjatywami i działalnością Willy Brandta.

Do władz Międzynarodówki Socjalistycznej W. Brandt wszedł w r. 1964, obejmując funkcję jednego z wiceprzewodniczących (wraz z H. Wilsonem, P. Nenni, G. Saragatem, G. Meir, F. Mitterandem, T. Bratellim, S. Mansholtem). Uchwałą XIII Kongresu w r. 1976 Willy Brandt został przewodniczącym MS, wybieranym na to stanowisko na kolejnych kongresach.

Rozwój ruchu socjaldemokratycznego od połowy lat siedemdziesiątych, wzrost wpływów partii socjalistycznych i socjaldemokratycznych w świecie, zaangażowanie Międzynarodówki w nowe problemy współczesnej cywilizacji dokonały się pod wpływem wielu czynników politycznych, inicjatyw ideologów i przywódców oraz poszczególnych partii socjaldemokratycznych. Byłoby przesadą wpisanie tych osiągnięć tylko na konto przewodniczącego Międzynarodówki Socjalistycznej. Jednak bliższa analiza działalności W. Brandta na tym forum wskazuje, że wywarł on wyraźny, istotny wpływ na założenia doktrynalno-programowe i kierunki działalności MS.

Efekty tych działań dały o sobie znać w pierwszym rządzie we wzroście struktur organizacyjnych i wpływów geograficznych socjaldemokracji. Na przełomie 1979/1980 r. w sferze bezpośredniego oddziaływania ruchu socjaldemokratycznego znajdowało się 57 partii. W 1983 r. wokół MS grupowało się około 100 partii, ruchów oraz organizacji politycznych i zawodowych świata. Partie członkowskie zrzeszały około 20 mln członków, a na ich przedstawicieli głosowało w wyborach parlamentarnych ponad 120 mln wyborców.²⁷ W kwietniu 1983 r. w skład MS wchodziło: 48 partii członkowskich (w tym 19 europejskich), 13 partii (w tym 8 emigracyjnych) o statusie konsultanta, 49 partii i organizacji socjalistycznych o statusie członka stowarzyszonego.²⁸ W obradach XVIII Kongresu MS w Sztokholmie w 1989 r. udział wzięły 122 partie i organizacje z ponad stu krajów. W deklaracji zasad Kongres ten określił, że socjaldemokracja jest międzynarodowym ruchem „na rzecz wolności, sprawiedliwości, równości i solidarności. Wolność — to uwolnienie od wszelkiego przymusu i prawo do działania na rzecz indywidualnych celów. Równość — wobec praw i równość szans. Solidarność to stała gotowość do identyfikowania się w pierwszej kolejności z ofiarami niesprawiedliwości”. Demokratyczny socjalizm — mówił Michael Rocard (Francja) „zerwał z mesjanistyczną formą wczesnego socja-

²⁷ „Socialist Affairs” 1983, nr 1, s. 4.

²⁸ *XVI Socialist International Congress, Fourth Provisional List of Participants*, Algarve, 7–10 kwietnia 1983.

lizmu, ponieważ zbyt często w przeszłości wszelkie utopijne wizje okazywały się destrukcyjne dla świata. Nigdy więcej nie powinniśmy oferować światu gotowych rozwiązań”.²⁹

W rozwoju ruchu socjaldemokratycznego główną rolę odegrała polityka „odeuropeizowania” Międzynarodówki Socjalistycznej, zaangażowanie w problemy tzw. „trzeciego świata”, a także rozszerzenie sfery zainteresowań ruchu na problemy integracji europejskiej, stosunków Wschód-Zachód i Północ-Południe, bezpieczeństwa światowego i ekologii.

Punkt zwrotny w działalności Międzynarodówki Socjalistycznej stanowił XIII Kongres w Genewie w r. 1976, na którym prezydentem MS wybrano jednogłośnie Willy Brandta i aż 14 wiceprzewodniczących, powierzając im koordynację działań poszczególnych dziedzin ruchu. Kongres zmienił statut MS, wprowadzając cztery kategorie członkostwa: „partie członkowskie”, „partie z głosem doradczym”, „bratnie organizacje”, „organizacje stowarzyszone”. Rozszerzyło to niezwykle tolerancję do założeń ideowych poszczególnych partii i umożliwiło im związanie z Międzynarodówką. W miejsce Rady Międzynarodówki Socjalistycznej ustanowiono bardziej demokratyczną formę łączności w postaci okresowych konferencji przywódców partii. Rozszerzono także skład i zadania Biura i Sekretariatu MS. Willy Brandt wyraźnie opowiedział się za konsultatywnym charakterem MS, wskazując, że jest ona „nie tylko organizacją, ale przede wszystkim ideą”. Nie jest „nad-partią”, ale wolnym zrzeszeniem partii i organizacji socjalistycznych. Nie może uchylać wiążących decyzji, a stanowi centrum konsultacji, wymiany informacji i koordynacji działań partii narodowych.³⁰

Kazimierz Kik pisze, że na XIII Kongresie

„[...] zapoczątkowano wyraźnie proces deuropeizacji współczesnej socjaldemokracji. Wiąże się to z przejściem przywództwa w Międzynarodówce przez Willy Brandta i z narzuceniem socjaldemokracji jego koncepcji. Z tego też względu Kongres w Genewie oznacza początek strategicznej ofensywy socjaldemokracji, zdecydowanej na porzucenie marginesów polityki światowej i na bardziej konsekwentną niż dotychczas realizację swoich ogólnoświatowych aspiracji”.³¹

Do tych ogólnoświatowych aspiracji dostosowano właśnie struktury MS i podjęto się roli aktywnego i pełnoprawnego uczestnika najważniejszych procesów współczesności.

²⁹ Cyt. za: K. Kik: *Międzynarodówka w euforii*, „Polityka”, 8 lipca 1989, nr 27, s. 11.

³⁰ K. Łastawski: *Ruch socjaldemokratyczny wobec powojennego bezpieczeństwa Europy*, Warszawa 1982, s. 77–78.

³¹ K. Kik: *Działalność Międzynarodówki Socjalistycznej*, „Sprawy Międzynarodowe” 1984, nr 2, s. 27–28.

Wśród wielu inicjatyw i kierunków działania MS wskazać chcemy na te z nich, gdzie bezpośrednio angażował się W. Brandt.

1. W 1975 r. Biuro MS zaapelowało do partii członkowskich o pomoc dla socjalistów portugalskich. W odpowiedzi został utworzony specjalny komitet z Willy Brandtem na czele i z udziałem szefów rządów kilku państw Europy Zachodniej. Działalność komitetu objęła kampanię solidarności z Portugalską Partią Socjalistyczną, popieranie pomocy gospodarczej i technicznej dla Portugalii, wizyty w Lizbonie przywódców zachodnioeuropejskich partii i zapraszanie polityków portugalskich do swych krajów.³²

2. W grudniu 1977 r. zorganizowano w Tokio, po raz pierwszy poza Europą, konferencję przywódców partii członkowskich MS. Konferencja udzieliła poparcia wysiłkom partii azjatyckich zmierzającym do osiągnięcia współpracy regionalnej w ramach MS.³³

3. Głównym obszarem aktywności Międzynarodówki po r. 1976 poza Europą, stała się Ameryka Łacińska. Działacze MS dążyli do integracji socjaldemokracji latynoamerykańskiej z europejską. W marcu 1975 r. przewodniczący SPD W. Brandt przebywał z wizytą sondażową w Meksyku. Swobodnym przełomem dla otwarcia się MS na Amerykę Łacińską były uchwały Konferencji Międzynarodowej solidarności zorganizowanej z inicjatywy SPD w dniach 23–25 maja 1976 r. w Caracas. Udział w niej wzięli przedstawiciele blisko 30 partii z Europy i 14 z Ameryki Łacińskiej. Konferencję otworzył W. Brandt, stwierdzając, że w rozwoju ludzkości istotną rolę odgrywać będą idee demokratycznego socjalizmu: wolność, sprawiedliwość, solidarność, a nie „wrogi człowiekowi kapitalizm, ani zabijający wolność komunizm”.³⁴

W przyjętej wówczas deklaracji wskazano, że nie istnieje uniwersalne rozwiązanie zapewniające osiągnięcie pełnej demokracji, co stanowiło nowe ujęcie w podejściu socjaldemokracji do problemu dróg rozwoju krajów tzw. trzeciego świata. Udzielano poparcia dążeniu do stworzenia nowego ładu ekonomicznego, potępiono wszelkie formy dyktatury. W. Brandt na XIII Kongresie MS wskazywał na konferencję w Caracas jako przykład właściwego podejścia do problemów krajów Azji i Afryki.³⁵

W 1979 r. na konferencji 33 partii socjaldemokratycznych z Ameryki Łacińskiej, Europy i Afryki w Madrycie W. Brandt wyjaśniał, iż ofensywa Międzynarodówki Socjalistycznej wobec krajów rozwijających się nie sta-

³² „The Times”, 10 września 1975 r.

³³ „Socialist Affairs” 1978, nr 1, s. 4.

³⁴ „Socialist Affairs” 1979, nr 5, s. 150.

³⁵ M. Zygmunt: *Międzynarodówka Socjalistyczna wobec krajów rozwijających się (1951–1986)*, Warszawa 1989, s. 119–121.

nowi próby eksportu ideologii, ale jest „konkretną ofertą partnerstwa wobec przyjaciół w innych częściach świata”.³⁶

W październiku 1979 r. powstała Stała Konferencja Partii Politycznych Ameryki Łacińskiej (23 partie z 15 krajów), a w kwietniu 1980 r. W. Brandt i G. Carvajal (przewodniczący Konferencji) podpisali porozumienie o współdziałaniu obu organizacji w zakresie rozwiązywania problemów krajów lątynoamerykańskich. Jesienią tego roku w Madrycie został utworzony pod auspicjami MS — Międzynarodowy Komitet dla Obrony Rewolucji w Nikaragui (z udziałem W. Brandta). „Wraz z przenikaniem Międzynarodówki — pisze K. Kik — do krajów Ameryki Łacińskiej uwidoczniło się coraz wyraźniej jej zaangażowanie w najbardziej skomplikowane konflikty polityczne tego regionu. Znalazło to odzwierciedlenie przede wszystkim w stanowisku Międzynarodówki wobec problemów Nikaragui, Salwadoru, Hondurasu, Kostaryki, Grenady oraz wobec szeregu wspieranych przez Stany Zjednoczone dyktatur wojskowych”. Wbrew stanowisku USA, Międzynarodówka Socjalistyczna oceniała, „że prawdziwą przyczyną pojawienia się [ruchów rewolucyjnych — E.O.] jest walka z nędzą i reżimami antydemokratycznymi, i dlatego należy przyznawać pomoc tym ruchom, aby nie zwróciły się o nią do państw socjalistycznych”.³⁷

Pomijając inne inicjatywy W. Brandta w stosunku do Afryki i Bliskiego Wschodu, zaakcentować chcemy jego osobiste zaangażowanie w sprawę dialogu Północ-Południe, czego wyrazem było objęcie przez niego przewodnictwa specjalnej Niezależnej Komisji d/s Rozwoju Międzynarodowego (utworzona 22 września 1977 r.). Celem jej było „zbadanie niepokojących, globalnych problemów wywodzących się z gospodarczych i społecznych nierówności światowej społeczności”, a także „zasugerowanie dróg popierania odpowiednich rozwiązań problemów związanych z rozwojem i zwalczaniem absolutnej nędzy”.³⁸ Powstały w wyniku prac Komisji raport, złożony przez W. Brandta, był wyznacznikiem działania Międzynarodówki socjalistycznej w sprawach dialogu Północ-Południe. Autorom raportu przyświecało przekonanie, że „świat jest jednością, musimy zacząć działać wszyscy jako wzajemnie od siebie uzależnieni”.

Od drugiej połowy lat osiemdziesiątych Międzynarodówka Socjalistyczna główną uwagę skupiła na uregulowaniu współpracy i skoordynowaniu polityki z największym ruchem państw „trzeciego świata” — ruchem państw niezaangażowanych.

³⁶ *Ibid.*, s. 126.

³⁷ Kik: *Działalność MS...*, *op. cit.*, s. 33.

³⁸ Cyt. za: Zygmunt: *op. cit.*, s. 288.

Willy Brandt już wszedł do historii współczesnego świata jako wybitny mąż stanu, polityk, przywódca jednego z największych współczesnych ruchów politycznych, do jakich należy socjaldemokracja. Mimo zawilosci polityki pozostawał zawsze głębokim humanistą o trwałych zasadach etycznych. Umiał je jednak godzić z pragmatyzmem i elastycznym podejściem do problemów niemieckich, europejskich i światowych. W formułowanych koncepcjach ideowo-programowych wyprzedzał innych, szybciej dostrzegał i oceniał zachodzące zmiany we współczesnym świecie. Stąd każde jego przywództwo, czy w SPD, czy w Republice Federalnej, czy wreszcie w Międzynarodówce Socjalistycznej zaznaczało się nowym, światłym i realistycznym zwrotem ku przyszłości. Sam, będąc człowiekiem w pełnym wymiarze, działał dla dobra człowieka i jego godności.

RÉSUMÉ

Willy Brandt (Karl Herbert Frahm) est connu surtout comme politique, chancelier du gouvernement de la RFA, prix Nobel de la Paix en 1971. L'article caractérise cette personnalité comme théoricien et militant éminent du Parti Social-démocrate d'Allemagne (SPD) et de l'Internationale Socialiste (IS). Brandt est membre du SPD depuis 1932, il en était le président de 1964 à 1987; depuis 1964, il faisait partie de la direction de l'IS dont il était le président depuis 1976.

Dans le mouvement social-démocrate, W. Brandt représente l'orientation néolibérale. Il a introduit, dans le programme du mouvement social-démocrate, de forts accents éthiques. Il approuve aussi la doctrine sociale de l'Eglise catholique et se déclare pour un partenariat politique avec l'Eglise, notamment dans le domaine de l'éducation morale. Il considère, comme un des plans de coopération de la social-démocratie et du catholicisme, la vision d'une „nouvelle qualité de la vie”, mettant l'accent sur les conditionnements extra-économiques de la vie de l'homme et de la société. Cette coopération s'exprime aussi dans la lutte commune des deux forces sociales contre les perversités du capitalisme contemporain.

W. Brandt considère l'Etat comme un organe du „partenariat” social et politique, et non comme un instrument de la domination d'une classe. Chancelier (1969-1974), il essayait de mettre ces idées en pratique. Durant le gouvernement de la coalition SPD-FDP (1969-1982), près de cinq cent projets de lois ont été élaborés, concernant pour la plupart des problèmes sociaux.

L'activité de Brandt dans l'Internationale Socialiste a contribué à un élargissement de l'influence de la social-démocratie dans le monde. En 1980, l'IS exerçait une influence sur 57 partis et, en 1983, sur plus de 100 partis. Le politique allemand favorisait aussi les processus de „déseuropéanisation” de l'IS et promouvait son engagement dans les problèmes du Tiers Monde. Il s'engageait personnellement en faveur du dialogue Nord-Sud, présidant la Commission Indépendante pour le Développement International.

W. Brandt a déjà trouvé une place éminente dans l'histoire du monde contemporain en tant qu'homme d'Etat, politique et leader de la social-démocratie. Malgré les complications de la politique, il restait toujours un humaniste profond, fidèle à des principes éthiques constants qu'ils savait concilier avec un pragmatisme et une approche souple des problèmes allemands, européens et mondiaux.